

‘माध्यमिक शाळेतील प्राचार्यांचे परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तन आणि शिक्षक प्रतिबद्धता
यांमधील सहसंबंधांचा अभ्यास’

श्रीम . संध्या सर्वदे
पीएच .डी . संशोधिका

डॉ . सुनिता वाडीकरे
पीएच .डी . मार्गदर्शिका

सारांश :

प्रस्तुत लेखामध्ये माध्यमिक शाळेतील प्राचार्यांचे परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तन आणि शिक्षक प्रतिबद्धता यांमधील सहसंबंधांचा अभ्यास करण्यात आला आहे . संशोधनासाठी वर्णनात्मक संशोधनातील सहसंबंध आणि कारणमिमांसा तुलनात्मक पद्धतीचा वापर करण्यात आला . संशोधनात लिंग, अध्यापन अनुभव (१० वर्षांपेक्षा कमी व १० वर्षांपेक्षा जास्त) व शाळेचा प्रकार (अनुदानित व विनाअनुदानित) या चलांबद्धा तुलना केली . प्रस्तुत संशोधनात मुंबई जिल्ह्यातील माध्यमिक शाळेतील ३४१ शिक्षकांचा समावेश करण्यात आला आहे . सांख्यिकीय विश्लेषणातून माध्यमिक शाळेतील प्राचार्यांचे परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तन आणि शिक्षक प्रतिबद्धता यांमध्ये लिंग, अध्यापन अनुभव व शाळेच्या प्रकारानुसार सकारात्मक सहसंबंध आढळून आला .

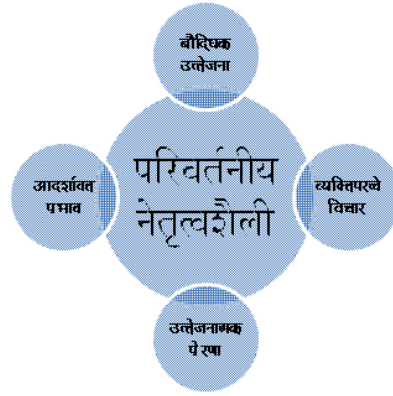
प्रस्तावना :

शिक्षणक्षेत्रात घडणाऱ्या बदलांचा स्वीकार करून शालेय कामकाज सुरळीत व प्रभावशाली चालविण्याची जबाबदारी प्राचार्यांची असते . प्राचार्य हे शिक्षण संस्था समुहाचा नेता असतो . प्राचार्यांच्या नेतृत्वगुणांवरच शैक्षणिक संस्थेचा दर्जा व विकास अवलंबून असतो . प्राचार्य भविष्यातील आव्हाने ओळखून त्यानुसार आपल्या संस्थेची ध्येय धोरणे, कार्यपद्धती निश्चित करतात . यासाठी परिवर्तनीय नेतृत्व गुण सहाय्यक ठरतात .

परिवर्तनीय नेतृत्व शैलीचे घटक पुढीलप्रमाणे : (वर्नाई वास १९९८) :

- वैद्विक उल्लेजना : परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तन असलेला नेता आपल्या सहाकाऱ्यांना नविन प्रणाली, सृजनशील विचार, नव्या गोष्टी शिकण्यासाठी उल्लेजित करतात .
- व्यक्तिपरत्वे विचार : परिवर्तनीय नेता कर्मचाऱ्यांच्या गरजांची पूर्तता करतात . कर्मचाऱ्यांना भावनिक आधार देतात . सहाकाऱ्यांवर सहाकार्यपूर्ण संबंध प्रस्थापित करतात, खुले संप्रेषण, कल्पनांची देवाण घेवाण करून सहाकाऱ्यांमधील क्षमता व कौशल्यांचा संस्थेच्या विकासासाठी उपयोग करतात .

- उत्तेजनात्मक प्रेरणा : परिवर्तनीय नेता आपल्या सहकाऱ्यांना संस्थेची ध्येये व उद्दिष्टांबाबत स्पष्टता देतात व त्या ध्येयांची पूर्तता करण्यासाठी प्रेरित करतात . नेता सकारात्मक संप्रेषणातून सहकाऱ्यांना कार्यसिद्धीसाठी प्रेरणा देतात .
- आदर्शावत प्रभाव : परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तन असलेले प्राचार्य सहकाऱ्यांसाठी मार्गदर्शक व आदर्श असतात . प्राचार्यांचा त्यांच्या सहकाऱ्यांवर विश्वास असतो . परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तन असलेल्या प्राचार्यांचे एकूण व्यक्तित्व सहकाऱ्यांना प्रभावित करते .

शिक्षक प्रतिवदधता :

कोणत्याही संस्थेची यशस्विता त्या संस्थेत कार्यरत असलेल्या कर्मचाऱ्यांच्या कार्यप्रतिवदधतेवर अवलंबून असते . कर्मचाऱ्यांची कार्यप्रतिवदधता ही प्रामुख्याने त्यांची कामाप्रती बांधिलकी (बौद्धिक व भावनिक), व्यवसायिक समाधान, व्यावसायिक वृद्धि, संस्थेवरील विश्वास, कामावरील निष्ठा, संस्थेचे वातावरण यांवर अवलंबून असते . कर्मचाऱ्यांची संस्थेकडून असलेली अपेक्षा व संस्थेची कर्मचाऱ्यांकडून असलेली अपेक्षा यांमध्ये जेव्हा सुसंगता आढळते तेव्हाच संस्थेची ध्येये व उद्दिष्टांची पूर्तता करण्यास कर्मचाऱ्यांचे योगदान मिळते .

संबंधित साहित्याचे सिंहावलोकन :

गुलवहार बहादीर (२०१७) : प्रस्तुत संशोधन तुर्की मधील प्राथमिक शाळेतील शिक्षकांची कार्य प्रतिवदधता व संस्थानिहाय विश्वास यांमधील सहसंबंधांचा अभ्यास यावर आधारित आहे . प्रस्तुत संशोधनात सहसंबंध संशोधन पद्धतीचा वापर करण्यात आला . ५५९ शिक्षकांकडून माहितीचे संकलन करण्यात आले . संशोधनात प्राथमिक शाळेतील शिक्षकांची कार्य प्रतिवदधता व संस्थानिहाय विश्वास यांमध्ये सकारात्मक, उच्च प्रतीचा सहसंबंध आढळून आला .

एल्झेट पिटर्स लॅन्डमॅन (२०१२) : परिवर्तनीय नेतृत्व, कर्मचाऱ्यांची प्रतिवदधता, व्यवसाय वैशिष्ट्ये व नोकरी सोडण्याची भावना यांमधील सहसंबंधांचा अभ्यास करण्यात आला . संशोधनातून परिवर्तनीय नेतृत्व कर्मचाऱ्यांची प्रतिवदधता, व्यवसायिक प्रेरणेची भावना व कर्मचाऱ्यांची प्रतिवदधता व परिवर्तनीय नेतृत्व व व्यवसायिक प्रेरणेची भावना यांमध्ये सकारात्मक सहसंबंध आढळून आला . तसेच परिवर्तनीय नेतृत्व व नोकरी सोडण्याची भावना, कर्मचाऱ्यांची प्रतिवदधता व नोकरी सोडण्याची भावना यांमध्ये नकारात्मक सहसंबंध आढळून आला .

किरीका जॉन (२०११) : के २ खिश्चन शाळेतील शिक्षकांचा सक्षमीकरण अवबोध व त्यांचा संस्थेची व्यावसायिक वांधिलकी व व्यावसायिक समाधान यांवर होणारा प्रभाव व वरील चलांमधील सहसंबंधांचा अभ्यास केला आहे . शिक्षकांच्या सक्षमीकरणाचे संमिश्र स्वरूपाचे निष्कर्ष आढळून आले .

किर्गन वेंजामीन जी . (२०१०): सदर संशोधन शिक्षकांचे सक्षमीकरण व प्राचार्यांचे नेतृत्व वर्तन यांतील सहसंबंधांचा अभ्यास करणारे आहे . शिक्षक सक्षमीकरणाचे ६ घटक व प्राचार्य नेतृत्व वर्तनाचे ८ घटक याचा परस्परांतील संबंधांचा अभ्यास केला आहे . सर्वसमावेशक पद्धतीने शिक्षकांचे सक्षमीकरण व प्राचार्यांचे नेतृत्व वर्तन यांतील घटकांच्या संबंधांचे विश्लेषणाच्या सहाय्यने मूल्यांकन केले .

विल्यम्स जॉसन आर . (२००९) : प्रस्तुत संशोधनाचा हेतू परिवर्तनीय नेतृत्वशैली, भावनिक गुंतागुंत , प्राचार्य व प्राध्यापक यांतील सकारात्मक व नकारात्मक भावना यांमधील सहसंबंधांचा अभ्यास करण्यात आला आहे . परिवर्तनीय नेतृत्वशैलीचा प्राध्यापकांची प्रतिबद्धता व विद्यार्थ्यांमधील सकारात्मक भावना अनुभूतीवर झालेला आढळून आला . परिवर्तनीय नेतृत्वशैली घटकांचा विद्यार्थ्यांच्या भावनांवर सकारात्मक प्रभाव दिसून आला .

संशोधनाची गरज :

शाळेच्या एकूण प्रगतीमध्ये प्राचार्यांचा मोलाचा सहभाग असतो . परिवर्तनीय नेतृत्व गुण असलेले प्राचार्य शाळेच्या कामकाज व शिक्षकांवर विशेष प्रभाव टाकतात . प्राचार्य शिक्षकांवरोबर मैत्रीपूर्ण, सलोख्याचे नाते प्रस्थापित करतात . प्राचार्य आपल्या शिक्षकांचे कार्यमान सुधारण्यासाठी सतत प्रयत्नशील असतात . प्राचार्य शिक्षकांना सामर्थ्यस्थळे व कमतरता यांची जाणीव करून त्यांच्यातील क्षमतांना प्रदर्शित करण्याची संधी उपलब्ध करून देतात . ज्या संस्थेत नाविन्याचा पुढाकार घेतला जातो, शिक्षकांचे कार्यमान सुधारण्यासाठी निरंतर प्रयत्न केले जातात, शिक्षकांना व्यवसायिक स्वातंत्र्य दिले जाते, शिक्षकांना समान वागणूक देऊन त्यांच्या यशाचे कौतुक केले जाते अशा संस्थेत काम करणाऱ्या शिक्षकांच्या मनात संस्थेविषयी सार्थ अभिमान वाटणे सहाजिकच आहे . शिक्षक अधिक कार्यनिष्ठ असतात . म्हणूनच संशोधिकेने प्राचार्यांची परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तन व शिक्षक प्रतिबद्धता यांमधील सहसंबंध अभ्यासण्यासाठी या संशोधन विषयाची निवड केली .

समस्या विधान :

'माध्यमिक शाळेतील प्राचार्यांचे परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तन आणि शिक्षकांची प्रतिबद्धता यांमधील सहसंबंधांचा अभ्यास'

कार्यकारी व्याख्या :

- परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तन (**Transformational Leadership**) :
परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तन म्हणजे वैदिक उत्तेजना, प्रेरणा, व्यक्तिपरत्वे विचार व आदर्शावत वर्तन या अनुषंगाने प्राचार्यांच्या वर्तनाचा शिक्षकांच्या वर्तनावर होणारा प्रभाव होय .
- शिक्षकांची प्रतिबद्धता (**Teacher Engagement**) :
शिक्षकांची व्यवसाय रूची, कार्यनिष्ठा, नाविन्यता व वरिष्ठांकडून मिळणारे सहकार्य यासंदर्भात शिक्षकांचा संस्थेतील सहभाग म्हणजेच शिक्षक प्रतिबद्धता होय .

संशोधनाचे ध्येय (Research aim)

माध्यमिक शाळेतील प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाच्या अवबोधाचा शिक्षक प्रतिवदधतेशी सहसंबंध अभ्यासणे .

संशोधनाची उद्दिष्टे (Objectives)

१ . माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांच्या त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाच्या अवबोधाबाबत पुढील घटकांच्या आधारे तुलना करणे .

अ . लिंग व . अध्यापन अनुभव क . शाळेचा प्रकार (अनुदानित / विना अनुदानित)

२ . माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांच्या शिक्षक प्रतिवदधतेत पुढील घटकांच्या आधारे तुलना करणे .

अ . लिंग व . अध्यापन अनुभवक . शाळेचा प्रकार (अनुदानित / विना अनुदानित)

३ . माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांचा त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबतचा अवबोध आणि शिक्षक प्रतिवदधता यांतील सहसंबंधांचा पुढील घटकांच्या आधारे अभ्यासणे .

अ . लिंग व . अध्यापन अनुभव क . शाळेचा प्रकार (अनुदानित / विना अनुदानित)

संशोधनाच्या परिकल्पना (Hypothesis)

१ . माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांच्या त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाच्या अवबोधाबाबत पुढील घटकांच्या आधारे लक्षणिय फरक नाही .

अ . लिंग व . अध्यापन अनुभव क . शाळेचा प्रकार (अनुदानित / विना अनुदानित)

२ . माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांच्या शिक्षक प्रतिवदधतेत पुढील घटकांच्या आधारे लक्षणिय फरक नाही .

अ . लिंग व . अध्यापन अनुभव क . शाळेचा प्रकार (अनुदानित / विना अनुदानित)

३ . माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांचा त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबतचा अवबोध आणि शिक्षक प्रतिवदधता यांत लक्षणिय सहसंबंध नाही .

अ . लिंग व . अध्यापन अनुभव क . शाळेचा प्रकार (अनुदानित / विना अनुदानित)

संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा :

प्रस्तुत संशोधनात मुंबई जिल्ह्यातील एस्.एस्.सी . बोर्डाशी संलग्न अनुदानित व विना अनुदानित मराठी व इंग्रजी माध्यमाच्या माध्यमिक शाळांचा समावेश करण्यात आला आहे . माहिती संकलनासाठी माध्यमिक शाळेतील केवळ शिक्षकांचा समावेश करण्यात आला . सदर संशोधनात इतर बोर्डाचा समावेश करण्यात आलेला नाही . पूर्व प्राथमिक, प्राथमिक, पदवी अभ्यासक्रमांचा संशोधनात समावेश करण्यात आलेला नाही . सदर संशोधनात प्राचार्य, विद्यार्थी, पालक, व्यवस्थापक यांचा समावेश करण्यात आलेला नाही . त्याचप्रमाणे अन्य चलांचा जसे बांधिलकी, व्यावसायिक समाधान, संस्थानिहाय वातावरण, विद्यार्थ्यांचे संपादन इ . चा समावेश करण्यात आलेला नाही .

संशोधन पद्धती :

प्रस्तुत संशोधनात वर्णनात्मक संशोधनातील सहसंबंध आणि कारणमिमांसा तुलनात्मक पद्धतीचा वापर करण्यात आला . संशोधनातील विविध चलांशी लिंग, अध्यापन अनुभव (१० वर्षापेक्षा कमी व १० वर्षापेक्षा जास्त) व शाळेचा प्रकार (अनुदानित व विनाअनुदानित) यांनुसार तुलना केली .

नमुना :

प्रस्तुत संशोधनात मुंबई जिल्हयातील मराठी व इंग्रजी माध्यमाच्या माध्यमिक शाळेतील ३४१ शिक्षकांचा समावेश करण्यात आला . संशोधनाची साधने :

१ . परिवर्तनीय नेतृत्व शैली मापन श्रेणी (संशोधिकाकृत) २ . शिक्षक प्रतिबद्धता पदनिश्चयन श्रेणी (संशोधिकाकृत)

निष्कर्ष व चर्चा :

परिकल्पना १ : माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांच्या त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाच्या अवबोधाबाबत पुढील घटकांच्या आधारे लक्षणीय फरक नाही .

सारणी १

माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांच्या त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबत अवबोधात पुढील घटकांच्या आधारे लक्षणीय फरक

अ.क्र	गट	नमुना	मध्यमान	प्रमाण विचलन	स्वाधीनता मात्रा	सारणी मूल्य		'टी'परीक्षिकेचे गुणोत्तर	सार्थकता स्तर
						०.०५	०.०१		
१	स्त्री	२६६	१५७.६०	१७.६२	३३९	१.९७	२.५९	१.०९	लक्षणीय फरक नाही
	पुरुष	७५	१६०.०६	१५.६३					
२	१० वर्षपिशा कमी अध्यापन अनुभव	१५३	१५९.१०	१३.७७	३३९	१.९७	२.५९	०.९२	लक्षणीय फरक नाही
	१० वर्षपिशा जास्त अध्यापन अनुभव	१८८	१५७.३७	१९.५७					
३	अनुदानित	२६९	१५७.४९	१८.२०	३३९	१.९७	२.५९	१.३७	लक्षणीय फरक नाही
	विनाअनुदानित	७२	१६०.६३	१२.६३					

निष्कर्ष :

१ . माध्यमिक शाळेतील पुरुष शिक्षक आणि स्त्री शिक्षकांच्या त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबत अवबोधात लक्षणीय फरक नाही . २ . अध्यापन अनुभवानुसार माध्यमिक शाळेतील शिक्षकांच्या त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबत अवबोधात लक्षणीय फरक नाही . ३ .शाळेच्या प्रकारानुसार (अनुदानित/विनाअनुदानित) माध्यमिक शाळेतील शिक्षकांच्या त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबत अवबोधात लक्षणीय फरक नाही .

चर्चा :

प्राचार्यांचे शिक्षकांवर चांगले व सलोख्याचे संबंध आहेत . प्राचार्य सहकाऱ्यांना समानतेची वागणूक देतात . व्यवसायिक वृद्धिसाठी समान संधी देतात . शिक्षकांना शाळेकडून व व्यवस्थापकांकडून सहकार्य मिळते . शिक्षकांच्या कामाचे कौतुक केले जाते . प्राचार्यांकडून शिक्षकांना प्रोत्साहन दिले जाते . त्यामुळे माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांच्या त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाच्या अवबोधाबाबत स्त्री पुरुष , अध्यापन अनुभव व शाळेच्या प्रकारानुसार लक्षणीय फरक आढळून आला नाही .

परिकल्पना २ माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांच्या शिक्षक प्रतिबद्धतेत पुढील घटकांच्या आधारे लक्षणीय फरक नाही .

माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांच्या त्यांच्या शिक्षक प्रतिवदधतेत

पुढील घटकांच्या आधारे लक्षणीय फरक

अ. क्र	गट	नमुना	मध्यमान	प्रमाण विचलन	स्वाधीनता मात्रा	सारणी मूल्य		'टी' परीक्षेचे गुणोत्तर	सार्थकता स्तर
						०.०५	०.०१		
१	स्त्री	२६६	१५७.६०	१७.६२	३३९	१.९७	२.५९	२.८८४	लक्षणीय फरक आहे
	पुरुष	७५	१६०.०६	१५.६३					
२	१० वर्षांपेक्षा कमी अध्यापन अनुभव	१५३	१५९.१०	१३.७७	३३९	१.९७	२.५९	०.५१९	लक्षणीय फरक नाही
	१० वर्षांपेक्षा जास्त अध्यापन अनुभव	१८८	१५७.३७	१९.५७					
३	अनुदानित	२६९	१५७.४९	१८.२०	३३९	१.९७	२.५९	०.७६२	लक्षणीय फरक नाही
	विनाअनुदानित	७२	१६०.६३	१२.६३					

निष्कर्ष :

१. माध्यमिक शाळेतील पुरुष शिक्षक आणि स्त्री शिक्षकांच्या शिक्षक प्रतिवदधतेत लक्षणीय फरक आहे. २. अध्यापन अनुभवानुसार माध्यमिक शाळेतील शिक्षकांच्या शिक्षक प्रतिवदधतेत लक्षणीय फरक नाही. ३. शाळेच्या प्रकारानुसार (अनुदानित / विनाअनुदानित) माध्यमिक शाळेतील शिक्षकांच्या शिक्षक प्रतिवदधतेत लक्षणीय फरक नाही.

चर्चा :

माध्यमिक शाळेतील पुरुष शिक्षक शालेय कामकाजामध्ये अधिक पुढाकार घेतात. पुरुष शिक्षक नविन कल्पना, माहितीचे आदानप्रदान करतात. पुरुष शिक्षक अधिक सक्रियतेने शालेय कामकाजामध्ये सहभागी होतात. त्यामुळे माध्यमिक शाळेतील पुरुष शिक्षकांमध्ये स्त्री शिक्षकांपेक्षा अधिक शिक्षक प्रतिवदधता आढळून आली. प्राचार्यांचे शिक्षकांवरोबर चांगले व सलोख्याचे संबंध दिमून आले. प्राचार्यांकडून शिक्षकांना समान वागणूक मिळते. शिक्षकांच्या व्यावसायिक वृद्धि साठी संस्थेकडून सहकार्य मिळते. त्यामुळे शिक्षकांना आपल्या संस्थेतून व्यवसायिक समाधान मिळते. म्हणून अध्यापन अनुभवानुसार व शाळेच्या प्रकारानुसार शिक्षकांच्या शिक्षक प्रतिवदधतेत लक्षणीय फरक आढळून आला नाही.

परिकल्पना ३ माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांचा त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनावावतचा अवबोध आणि शिक्षक प्रतिवदधता यांत लक्षणीय सहसंबंध नाही.

माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांचा त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबतचा अवबोध
आणि शिक्षक प्रतिवदधता यांमधील सहसंबंध

अ क्र	गट	नमुना	स्वाधीनता मात्रा	सारणी 'r'		सहसंबंध गुणक	सार्थकता स्तर	प्रसरण १००r ²
				० . ०५	० . ०१			
परिवर्तनीय	स्त्री	२६६	२६४	० . ११३	० . १४९	० . ६९	० . ०१	४७ . ६१
नेतृत्व	पुरुष	७५	७३	० . २२०	० . २८६	० . ६०	० . ०१	३६ . ००
वर्तनाबाबतचा	१० वर्षापेक्षा कमी अध्यापन अनुभव	१५३	१५१	० . १३९	० . १८२	० . ५९	० . ०१	३४ . ८१
अवबोध	१० वर्षापेक्षा जास्त अध्यापन अनुभव	१८८	१८६	० . १३९	० . १८२	० . ७२	० . ०१	५१ . ८४
व शिक्षक	अनुदानित	२६९	२६७	० . ११३	० . १४९	० . ६८	० . ०१	४६ . २४
प्रतिवदधता	विनाअनुदानित	७२	७०	० . २३५	० . ३०६	० . ६६	० . ०१	४३ . ५६

निष्कर्ष :

१ . माध्यमिक शाळेतील प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबत स्त्री शिक्षकांचा अवबोध आणि शिक्षक प्रतिवदधता यांमध्ये सहसंबंध आहे . २ . माध्यमिक शाळेत पुरुष शिक्षकांचे त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबतचा अवबोध आणि शिक्षक प्रतिवदधता यांमधील सहसंबंध आहे . ३ . माध्यमिक शाळेतील १० वर्षापेक्षा कमी अध्यापन अनुभव असलेल्या शिक्षकांचे त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबतचा अवबोध आणि शिक्षक प्रतिवदधता यांमधील सहसंबंध आहे . ४ . माध्यमिक शाळेतील १० वर्षापेक्षा जास्त अध्यापन अनुभव असलेल्या शिक्षकांचे त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबतचा अवबोध आणि शिक्षक प्रतिवदधता यांमधील सहसंबंध आहे . ५ . अनुदानित माध्यमिक शाळेतील शिक्षकांचे त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबतचा अवबोध आणि शिक्षक प्रतिवदधता यांमधील सहसंबंध आहे . ६ . विनाअनुदानित माध्यमिक शाळेतील शिक्षकांचे त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबतचा अवबोध आणि शिक्षक प्रतिवदधता यांमधील सहसंबंध आहे .

चर्चा :

प्राचार्य शिक्षकांच्या व्यावसायिक वृद्धिसाठी प्रोत्साहन देतात . शिक्षकांच्या संपादनाचे कौतुक केले जाते . शिक्षकांना शैक्षणिक गुणवत्ता वाढविण्यासाठी मार्गदर्शन केले जाते . प्राचार्य शिक्षकांना सृजनशीलतेसाठी प्रोत्साहन देतात . प्राचार्य नविन्यपूर्ण कल्पना, नविन अध्यापन पद्धतींचा स्विकार करतात . शिक्षणक्षेत्रातील बदलांनुसार संस्थेमध्ये परिवर्तन करून शिक्षकांना बदलांना सामोरे जाण्यासाठी सहाय्य करतात . प्राचार्य शिक्षकांना संस्थेची संपत्ती म्हणून पाहतात . अशा संस्थेत काम करताना शिक्षकांना व्यवसायिक समाधान मिळते . संस्थेच्या विकासात शिक्षक सक्रियतेने सहभागी होतात . शिक्षक प्राचार्यांना आदर्श मानतात . प्राचार्य व शिक्षक यांमध्ये सलोख्याचे व मैत्रीपूर्ण संबंध दिसून आले . त्यामुळे माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांचा त्यांच्या प्राचार्यांच्या परिवर्तनीय नेतृत्व वर्तनाबाबतचा अवबोध आणि शिक्षक प्रतिवदधता यांत लिंग, अध्यापन अनुभव व शाळेच्या प्रकारानुसार लक्षणीय सहसंबंध आढळून आला नाही .

प्रमुख शिफारशी

१. प्राचार्यानी शिक्षकांना त्यांच्या व्यावसायिक वृद्धिसाठी प्रोत्साहन देऊन योग्य संधी उपलब्ध करून द्यावी .
२. शिक्षकांची अध्यापन कौशल्ये व क्षमता वृद्धिदंगत करण्यासाठी कार्यशाळा, प्रशिक्षण वर्ग, सेमिनार मध्ये सहभागी होण्यासाठी प्रोत्साहन करावे . जेणे करून शिक्षकांची संस्थेतील शिक्षक प्रतिवदधता वाढण्यास मदत होईल .
३. प्राचार्य व शिक्षक यांमध्ये सलोख्याचे व सहकार्याचे संबंध प्रस्थापित करावे . ज्यामुळे संस्थेचे कामकाज सुरळीत चालण्यास मदत होईल . संस्थेमध्ये परिवर्तन घडवून आणण्यासाठी शिक्षकांमध्ये संस्थेविषयी सकारात्मक भावना निर्माण करणे आवश्यक आहे . शिक्षकांचा निर्णय प्रक्रियेमध्ये सक्रिय सहभाग घेतला पाहिजे .
४. प्राचार्यानी शिक्षकांमधील कलागुणांचे कौतुक करून त्यांच्या क्षमतांचा संस्थेच्या विकासासाठी उपयोग करून घेतला पाहिजे . त्यामुळे शिक्षकांमध्ये संस्थेविषयी आस्था निर्माण होईल . शिक्षकांची संस्थेमध्ये भावनिक गुंतवणूक झाल्याने शिक्षक अधिक कार्यनिष्ठ, तत्पर व ध्येयसाक्त होतील .

संदर्भ सूची

- उपासनी, ना . के . (१९९६) : नवे शैक्षणिक मूल्यमापन व संख्याशास्त्र विद्वितीयावृत्ती पुणे श्री विद्या प्रकाशन
- डॉ . सौ . किरण नागतोडे (१९९७) : 'शालेय व्यवस्थापन शैक्षणिक संरचना आणि आधुनिक विचार प्रवाह,' विद्या प्रकाशन, नागपूर .
- दांडेकर, वा . (१९९७) : शैक्षणिक मूल्यमापन व संख्याशास्त्र पुणे श्रीविद्या प्रकाशन
- भिंताडे, वि . रा . (१९९९) : 'शैक्षणिक संशोधन पद्धती,' नूतन प्रकाशन, पुणे
- Best, J. and Khan, J.W. (2003) – Research in Education (7th Ed) New Delhi: Prentice – Hall of India PVT. Ltd.
- Cathie E. West (2013) – 'The 6 keys to teacher engagement' Eye on Education Publication, New York, USA, ISBN – 978-1-596-67238-3 (pbk)
- Dr. S.R. Pandya 2001 : 'Administration and Management of Education', Himalaya Publishing house.
- Garrett, H.E. (1985) – Statistics in Psychology and Education (11 th Ed.) Vakil, Feffer and Simsons Ltd.
- John W. Best & James v. Khan, 1996: Research in Education seventh Edition, Prentice Hall of India Private limited, New Delhi
- http://en.wikipedia.org/wiki/Transformational_leadership
- <https://www.amazon.com/Keys-Teacher-Engagement-Unlocking-Performance/dp/1596672382>

...